

CJA009

17.3. 2011

ONOMAZIOLOGIE

- ONOMAZIOLOGIE – TEORIE
POJMENOVÁNÍ – VZTAH MEZI
OBSAHEM VĚDOMÍ A STRUKTUROU
JAZYKA
-

ONOMAZIOLOGICKÁ KATEGORIE

- POJMOVÁ BÁZE – odpovídající slovní druh
 - Kategorie SUBSTANČNÍ - substantiva
 - Kategorie VLASTNOSTÍ - adjektiva
 - Kategorie DĚJE - slovesa
 - Kategorie OKOLNOSTÍ - adverbia
-

Pojmová báze a pojmový příznak

- Bez ohledu na to, z kolika slov se pojmenování skládá, má vždy dvoučlennou strukturu. Obsahuje pojmovou bázi (třídu jevů) a pojmový příznak (diferenciační kritérium).
 - Při tvoření slov v rámci uvedených pojmových (slovnědruhových) kategorií se utváří význam na základě vztahu mezi pojmovými kategoriemi.
-

Pojem a pojmenování

(pojmová) kategorie

slovní kategorie

substance

substantivum

vlastnost (nedynami-
cký příznak)

adjektivum

děj (dynamický příznak)

sloveso

okolnost (příznak příznaku)

adverbium

PŘÍZNAK

- VZTAH K SUBSTANCI
 - VZTAH K VLASTNOSTI
 - VZTAH K DĚJI
 - VZTAH K OKOLNOSTI
-

BÁZE

- SUBSTANCE
 - VLASTNOST
 - DĚJ
 - OKOLNOST
-

PŘÍKLADY

BÁZE – PŘÍZNAK

**člověk (substance) – který něco
(substance) vyrábí**

: stolař

místo (substance) – kde se něco děje

: hřiště, herna

vlastnost – která má vztah ději

: stravitelný

PŘÍKLADY

□ Základové slovo – odvozené slovo

□ Báze - příznak

stůl – stolař

(substance – mající vztah k substanci)

hrát – hřiště, herna

(substance – mající vztah k ději)

strávit – stravitelný

(vlastnost – mající vztah k ději)

Báze příznak

- $B^s P^s$ češtinář
 - $B^s P^a$ lakomec
 - $B^s P^v$ lovec
 - $B^s P^c$ občasník
-

Báze příznak

- B^a P^a žlutavý
 - B^a P^s ocelový
 - B^a P^v hořlavý
 - B^a P^c tamní
-

Báze příznak

- B^v P^v nedoplatit se
 - B^v P^s stanovat
 - B^v P^a bílit
 - B^v P^c pozdit se
-

Báze příznak

- B^c P^c odjinud
 - B^c P^s časem
 - B^c P^a chytře
 - B^c P^v mlčky
-

analyzujte

- Základové – odvozené
- Báze – příznak

hloupost, černochoch, houslař, náčelník,
dbalý, bratrův, horal, držadlo, nášivka,
kovář, kavárna, hradní, lesostep,
programovat, kinokavárna, zranitelný,
úsečný, zadem, spěšně, kecal

Analyzujte způsob tvoření

- knížka, zlořečit, rozkolísaný, nároží, hon, pravák, nátěr, obrat, učitel, návlek, chránič, květináč, zásuvka, přemýšlivý, zloba, stáří, život, roubení, maličkost, nemoc, travička,
-

Významové změny

- Při tvoření nových slov nedochází jen k formálním změnám (kombinace morfů), ale k významovým změnám.
 - Ty jsou trojího typu – mutace, modifikace, transpozice.
-

Významové vztahy pojmových kategorií

- Mutace mění se báze i příznak
 - modifikace – báze se obohacuje přídatným příznakem
 - transpozice – přenesení významu báze do jiné třídy (slovního druhu)
-

Vedlejší onomaziologické kategorie

- Komplexní (převládne význam pojmového základu – např. názvy míst odvozené jak od substantiv *smetí* – *smetiště*, tak od sloves *hrát* - *hřiště*)
 - Reprodukční (možnost jazyka napodobit – reprodukovat např. zvuky *cink-* *cinkat*)
 - Specifikační (terminologická specifikace – podobnost, zúžení obsahu, synekdocha)
 - Koordinační (integrační) - složeniny
-

MUTACE

Slova vznikají mutací tak, že se jev, který má být pojmenován, nejprve zařadí do třídy podobných pojmů (např. přístrojů), čímž je dán jeho **onomaziologický základ**, a určuje se rysem, který ho do ostatních prvků třídy odlišuje, což je jeho **onomaziologický příznak** (např. *na vrtání*; mutací tak vznikají slova *vrták* nebo *vrtáčka*).

TRANSPOZICE

Při transpozici se mění pouze **pojmová třída**, a to tak, že se nespecifikuje vztahem k příznaku, jako je tomu u mutace, nýbrž ve výsledku záleží jen ve **změně slovního druhu**. (syntaktická derivace)

veselý smích – vesele se smát

zrazený přítel – přítel byl zrazen

studovat pilně – pilné studium (studování)

MODIFIKACE

Podstatou modifikační změny významu při tvoření slov je přidání příznaku, jímž dojde k **obměně** (modifikaci) **významu slovotvorného základu**. Např. ve smyslu zdrobnění (deminuce): *les-lesík, malý-maličký, málo-malinko, papat-papinkat*.

Určete významové změny odvozených slov

Stolař, vozík, chlapák, lakomec, běh,
květinářství, dvořan, stromoví, psisko,
výskok, tatínek, rýč, lvice, svědkyně,
čistírna, zedník, trní, dobře, slůvko,
babizna, vysoko, skalisko, lovec, rybář,
žalobník, pískovna, ředitelna, sluchátko,
hraní, dobrota, pitomec, mečoun, pátý,